

Το εγχείρημα της ελληνοτουρκικής φιλίας στην ιστορική του προοπτική: οι μορφωτικές και πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ των δύο χωρών στο διάστημα 1955-1964

Χρήστος Γραμματίκας*

Εισαγωγή

Το εγχείρημα της ελληνοτουρκικής προσέγγισης, εγκαινίασαν οι ιστορικοί ηγέτες των δύο χωρών Κεμάλ Ατατούρκ και Ελευθέριος Βενιζέλος στις αρχές της δεκαετίας του 1930, λίγα μόλις χρόνια μετά από μια σειρά αιματηρών πολεμικών αναμετρήσεων, που έκριναν την οριστική διαμόρφωση των συνόρων των νέων εθνικών κρατών. Ωστόσο, οι σχέσεις των δύο χωρών, ποτέ δεν εξομαλύνθηκαν πλήρως. Στην αναθέρμανση των σχέσεων αυτών, που επιχειρήθηκε στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1950, αποφασιστική σημασία διαδραμάτισαν οι αμυντικοί σχεδιασμοί των Δυτικών συμμάχων. Οι ηγέτιδες δυνάμεις του ΝΑΤΟ, Μεγάλη Βρετανία και Η.Π.Α., θεωρούσαν την Ελλάδα και την Τουρκία απαραίτητο «ανάχωμα» για την ανάσχεση της εξάπλωσης της Σοβιετικής επιρροής, στις λεγόμενες «θερμές» θάλασσες¹.

Έτσι, πρωτοβουλίες όπως η ίδρυση στη Θεσσαλονίκη, Συνδέσμου Ελληνοτουρκικής Φιλίας ήδη το Μαρτίου 1948, με προσωπική ανάμιξη στο εγχείρημα του ίδιου του Σοφοκλή Βενιζέλου, δε θα πρέπει να ιδωθούν ως εκδήλωση κάποιας μορφής αυθόρμητου κοινωνικού ακτιβισμού αλλά να ερμηνευθούν ως δράσεις απορρέουσες από κεντρικές πολιτικές επιλογές, αποβλέπουσες στην σφυρηλάτηση φιλικών δεσμών μεταξύ των δύο λαών. Στόχος του εν λόγω Συνδέσμου, σύμφωνα με το εγκριθέν από το Πρωτοδικείο καταστατικό, αποτελούσε η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων και η καλλιέργεια κοινωνικών και πνευματικών επαφών μεταξύ των δύο λαών. Οι δράσεις του Συνδέσμου μεταξύ άλλων θα περιλάμβαναν ενημέρωση μέσω του τύπου, της κοινής γνώμης των δύο χωρών, για ζητήματα αμοιβαίου ενδιαφέροντος, τη διοργάνωση εκδρομών και διαλέξεων, τη δημιουργία βιβλιοθήκης αλλά και την προσπάθεια ίδρυσης όμοιων σωματείων σε άλλες πόλεις².

Τη σύντομη αυτή περίοδο βελτίωσης του κλίματος μεταξύ των δύο χωρών, διαδέχτηκε νέα περίοδος όξυνσης, εξαιτίας κυρίως της ανακίνησης του Κυπριακού Ζητήματος από την κυβέρνηση Αλέξανδρου Παπάγου. Ο άλλοτε στρατάρχης και νυν πρωθυπουργός, φαίνεται πως υποτίμησε την πιθανή αντίδραση της Τουρκίας σε αυτήν την πρωτοβουλία του, παρά τις περί του αντιθέτου εισηγήσεις στενών του συνεργατών³. Τα γεγονότα της 6-7 Σεπτεμβρίου του 1955 έχουν ερμηνευτεί κατά το παρελθόν ως μια ηχηρή τουρκική προειδοποίηση προς την Ελλάδα, για το ενδιαφέρον με το οποίο αντιμετώπιζε το μελλοντικό καθεστώς της Κύπρου η γειτονική χώρα⁴. Ωστόσο, υπάρχουν πολλοί λόγοι για να υποθέτουμε ότι το θέμα της αυτοδιάθεσης της Μεγαλονήσου, αποτέλεσε στην πραγματικότητα μόνο την αφορμή και όχι τη βαθύτερη αιτία για τις περιοριστικές πολιτικές έναντι του ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης, τις οποίες η τουρκική ηγεσία φαίνεται πως είχε προαποφασίσει⁵. Σε κάθε περίπτωση, τα Σεπτεμβριανά στην Κωνσταντινούπολη, κλόνισαν ανεπανόρθωτα το οικοδόμημα της ελληνοτουρκικής φιλίας και οι προσπάθειες των επόμενων χρόνων για ελληνοτουρκική προσέγγιση δεν ανέκτησαν ποτέ την πρότερή τους αισιόδοξη δυναμική. Στο πεδίο των μορφωτικών και πολιτιστικών σχέσεων, ωστόσο, καταβάλλονται τα αμέσως επόμενα χρόνια μετά τα Σεπτεμβριανά, σοβαρές προσπάθειες

* Ο Χρήστος Γραμματίκας, είναι Υποψήφιος Διδάκτωρ Νεότερης Ιστορίας και Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Εκπονεί τη διδακτορική του διατριβή στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και είναι υπότροφος της Ακαδημίας Αθηνών.

¹ Χατζηβασιλείου 2001, 98.

² Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών (Α.Υ.Ε.) / 25 / 11, τμηματάρχης Α.Τ. Σγουρδαίος προς πρεσβεία Αγκυρας, Αθήνα 4.3.1948.

³ Τσιούμης 2006, 88. Αναλυτικότερα βλ. Σβολόπουλος 2007, 80-87.

⁴ Alexandris 1992, 263.

⁵ Aarbakke 2000, 95.

ώστε η ελληνοτουρκική συνεργασία να συνεχιστεί, ίσως για να διατηρηθούν έστω τα προσχήματα ύπαρξης φιλικών σχέσεων μεταξύ των δύο τυπικά ακόμα σύμμαχων κρατών.

Μορφωτικές και πολιτιστικές σχέσεις

Την επαύριο των γεγονότων της 6-7 Σεπτεμβρίου 1955, τότε που σειρά εμπρηστικών δημοσιευμάτων και επίμονων φημών στην Τουρκία ήθελαν όχι μόνο την απομάκρυνση του Οικουμενικού Πατριαρχείου αλλά και την εκτόπιση ολόκληρης της ελληνικής κοινότητας από την Κωνσταντινούπολη, με τη διαρροή του ελληνικού στοιχείου να βρίσκεται σε εξέλιξη και τα δύο κατ' ευφημισμό σύμμαχα κράτη, κοντά σε οριστική ρήξη των μεταξύ τους σχέσεων⁶, οι ελληνοτουρκικές μορφωτικές και πολιτιστικές ανταλλαγές πέρασαν σε φάση σοβαρής δοκιμασίας.

Μια διαφωτιστική μαρτυρία για την κατάσταση στο πεδίο των μορφωτικών σχέσεων, τα αμέσως μετά τα Σεπτεμβριανά χρόνια, αποτελεί ένα εμπιστευτικό υπόμνημα του Γενικού Επιθεωρητή Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων, Αθανάσιου Παπαευγενίου, απευθυνόμενο προς το Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών, υπογεγραμμένο στις 30 Απριλίου 1957⁷. Το υπόμνημα αφορά στην κύρωση διεθνούς συμφώνου, στο πλαίσιο δράσεως του Ο.Η.Ε., υπέρ της ευνοϊκής μεταχείρισης μειονοτήτων σε ζητήματα εκπαίδευσης. Ο επιθεωρητής εισηγείται προς την ελληνική πολιτεία, να μην υπογράψει το σχετικό κείμενο. Ειδικά για την Τουρκία, με βάση την εμπειρία του από τις συνεδριάσεις της Μικτής Ελληνοτουρκικής Μορφωτικής Επιτροπής, που έλαβαν χώρα τον Απρίλιο του 1954, όπου και προήδρευσε, θεωρεί δεδομένο ότι θα χαράξει την εκπαιδευτική της πολιτική για την ελληνική μειονότητα, ανεξάρτητα από την πορεία των διμερών σχέσεων με την Ελλάδα. Παρά τις παραχωρήσεις της ελληνικής πλευράς και την καλή διάθεση που εκδηλώθηκε για τη βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης στη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, μόνιμη επωδός της τουρκικής αντιπροσωπείας στις συζητήσεις της Μικτής Επιτροπής ήταν η απάντηση «δεν δυνάμεθα».

Ο Έλληνας ανώτατος εκπαιδευτικός παράγοντας, συνεχίζει παρακάτω στο ίδιο υπόμνημα, λέγοντας ότι δεν πρόκειται οι Τούρκοι αρμόδιοι να σεβαστούν ένα νέο διεθνές σύμφωνο, καθότι παραβιάζουν συστηματικά τα ήδη υπάρχοντα. Παραδείγματα που τεκμηριώνουν την παραπάνω άποψη, υπάρχουν δυστυχώς πολλά, όπως η πλήρης απουσία της ελληνικής γλώσσας σε επιγραφές, προγράμματα και τίτλους σπουδών στα μειονοτικά εκπαιδευτήρια της Τουρκίας⁸, κατά παράβαση όλων των διατάξεων των περί Μειονοτήτων Συνθηκών αλλά και η άρνηση να πραγματοποιείται πρωινή προσευχή, με πρόσχημα τη θεσμοθετημένη ανεξιθρησκία. Ακόμα και ο νόμος που απαγόρευε την ανέγερση νέων μειονοτικών σχολικών κτηρίων ή την επισκευή παλαιότερων, ενώ αδρανοποιήθηκε, δεν καταργήθηκε πλήρως, προφανώς για να δύναται να επαναφερθεί στο μέλλον, αν κριθεί σκόπιμο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κακοπιστίας και της άκαμπτης στάσης της τουρκικής διοίκησης αναφορικά με τις εσωτερικές της υποθέσεις σε θέματα μειονοτήτων, ήταν η άρνηση να δεχθούν τη χρήση της ονομασίας «ελληνική» για τη μειονότητα της Κωνσταντινούπολης, έστω και ανεπίσημα, όπως συνέβαινε παλαιότερα, ενώ η Ελλάδα είχε ήδη προβεί μονομερώς σε αντίστοιχες παραχωρήσεις στη δυτική Θράκη. Αλλά και η άρνηση στην ελληνική πρόταση, να διδάσκονται όλοι οι μειονοτικοί μαθητές, αμοιβαίως, σε δυτική Θράκη και Κωνσταντινούπολη, παράλληλα με την ιστορία του κράτους στο οποίο διαβιούν και την αποκαλούμενη ως «φυλετική» τους ιστορία, δηλαδή την ιστορία της συγγενικής προς αυτούς εθνότητας, την οποία διδάσκονται οι ομοεθνείς τους από την άλλη πλευρά των συνόρων.

⁶ Sarioglou 2004, 177-178. Οκτώ χιλιάδες ομογενείς, τόσο Έλληνες όσο και Τούρκοι υπήκοοι, είχαν ήδη εγκαταλείψει τη χώρα στο διάστημα μεταξύ Σεπτεμβρίου 1955 και Δεκεμβρίου 1956, ενώ συνέχιζαν να μεταναστεύουν κατά εκατοντάδες.

⁷ Α.Υ.Ε. / 12 / 8, Εμπιστευτικό Υπόμνημα Αθανάσιου Παπαευγενίου ως προς τη διακριτική μεταχείριση μειονοτήτων, Θεσσαλονίκη 30.4.1957.

⁸ Ο.π., «πάντα εις την Τουρκικήν, ουδέ το ελάχιστον εις την Ελληνικήν».

Σύμφωνα με ένα άλλο απόρρητο σημείωμα, συνταγμένο δύο περίπου χρόνια αργότερα⁹, διαφαίνεται και πάλι η διάχυτη αίσθηση της ελληνικής πλευράς, ότι παρά τις χειρονομίες καλής θέλησης στις οποίες προβαίνει, δεν διαπιστώνει κάποια θετική ανταπόκριση από την Τουρκία. Συγκεκριμένα, διαβάζουμε ότι η ελληνοτουρκική ένταση εξαιτίας του Κυπριακού, οδήγησε σε παντός είδους τουρκικές καταπιέσεις σε βάρος της ελληνικής μειονότητας στην Κωνσταντινούπολη, ενώ αντίθετα στην ελληνική Θράκη οι μουσουλμάνοι συνέχισαν να απολαμβάνουν πλήρους ισοπολιτείας. Από τα έτη 1951-1952 και εξής, οπότε αναζωογονήθηκε η ελληνοτουρκική φιλία, απολάμβαναν μάλιστα πλεονεκτημάτων που ενίοτε τους έθεταν, σύμφωνα με την ελληνική πλευρά, ακόμη και σε θέση ευνοϊκότερη από αυτήν της ελληνικής πλειονότητας. Επίσης, μετά τη Σύνοδο του ΝΑΤΟ στο Παρίσι, το Δεκέμβριο του 1958, η ελληνική κυβέρνηση προσπαθούσε να ικανοποιήσει κάθε πιθανό αίτημα των μουσουλμάνων, ενώ η τουρκική πλευρά, με εξαίρεση τον περιορισμό των εμπρηστικών ανθελληνικών δημοσιευμάτων του τουρκικού τύπου, δεν προέβη σε καμιά εμφανή μεταβολή της πολιτικής της έναντι της «*Ελληνικής Ομογένειας*».

Τέλος, η ελληνική διοίκηση σύμφωνα με την ανωτέρω πηγή, έλαβε σειρά χαρακτηριστικών μέτρων υπέρ των μουσουλμάνων όπως την εξαίρεσή τους από τις αφαιρέσεις ιθαγένειας, έπειτα από τη διενέργεια λαθραίας μετανάστευσης, την αποδοχή μιας μικρής υπέρβασης του αριθμού των Τούρκων μετακαλούμενων δασκάλων στη Θράκη και την παροχή διευκολύνσεων στα τουρκικά προξενία Κομοτηνής και Ρόδου, για την ενίσχυση τουρκικών μορφωτικών εκδηλώσεων. Επίσης, έγιναν ανεκτές εκατοντάδες τουρκικές υποτροφίες σε μουσουλμανόπαιδες εκ Θράκης και Δωδεκανήσου, υπερβαίνουσες το πνεύμα της ελληνοτουρκικής μορφωτικής συμφωνίας, επετράπη η ίδρυση νέων μουσουλμανικών σωματείων και χορηγήθηκε πλήρης συνταγματική ελευθερία στον τουρκόφωνο τύπο της Θράκης, παρά το γεγονός ότι συχνά ασκούσε φανερά ανθελληνική προπαγάνδα. Αντίθετα, η τουρκική πλευρά προέβη στη λήψη πλήθους καταπιεστικών μέτρων, όπως οι σποραδικές απελάσεις Ελλήνων υπηκόων, η μη καταβολή του συνολικού ύψους των αποζημιώσεων στους πληγέντες των Σεπτεμβριανών, τα εμπρηστικά δημοσιεύματα και η διαρροή φημών και απειλών για την εκδίωξη του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της ελληνικής κοινότητας από τη χώρα.

Ένα άλλο σημαντικό πεδίο στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, είναι αυτό των πέραν των εκατέρωθεν μειονοτήτων, μορφωτικών ανταλλαγών. Μία ενδιαφέρουσα πτυχή της κινητικότητας που σημειώνεται στο χώρο αυτό κατά την υπό εξέταση περίοδο, απαντά σε υπηρεσιακό έγγραφο με ημερομηνία 24 Σεπτεμβρίου 1957, που υπογράφει ο Τ. Ναούμ¹⁰. Στο έγγραφο αυτό, ο κ. Ναούμ, απευθυνόμενος προς το Υπουργείο Προεδρίας της Ελληνικής Κυβερνήσεως, αναφέρει ότι ο καθηγητής Ιατρικής και πρώην πρύτανης του Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως κ. Κιαζίμ Ισμαήλ Γκιουρκάν, γνωστός για τα φιλικά του αισθήματα προς τη χώρα μας και τιμηθείς ήδη από τον Βασιλιά Παύλο με την διάκριση του Ταξιάρχου του Φοίνικος, επισκέφτηκε κατόπιν μεσολάβησής του τον Έλληνα Πρέσβη κ. Γ. Πεσμαζόγλου. Οι δύο άνδρες, αντάλλαξαν τότε απόψεις σχετικά με την αναζωογόνηση των ελληνοτουρκικών σχέσεων, μέσω της επανέναρξης της συνεργασίας του επιστημονικού κόσμου των δύο χωρών. Ο κ. Γκιουρκάν, επίσης, του παρέδωσε μια ιατρική του ανακοίνωση μεταφρασμένη στα ελληνικά, από το βοηθό και στενό του συνεργάτη ομογενή κ. Ψωμόπουλο, για να διαβιβαστεί μέσω του Ελληνικού Προξενείου στον Έλληνα ιατρό Τηλέμαχο Πέρρα, διευθυντή του Δημοτικού Νοσοκομείου Ελπίς, στην Αθήνα, «*ίνα λάβη γνώσιν αυτής ο επιστημονικός κόσμος της Ελλάδος*». Η πρωτοβουλία αυτή του κ. Γκιουρκάν, χαρακτηρίζεται από το συντάκτη του εγγράφου ως ιδιαίτερα ενθαρρυντική, προς την

⁹ Ίδρυμα Κωνσταντίνου Καραμανλή (Ι.Κ.Κ.) / Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή (Α.Κ.Κ.) / 9Α, Απόρρητο Σημείωμα, «Αι Ελληνοτουρκικά Σχέσεις και αι Εκατέρωθεν Μειονότητες», Αθήνα 21.2.1959.

¹⁰ Α.Υ.Ε. / 12 / 1, Τ. Ναούμ προς Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως «Περί επαναλήψεως των Ελληνοτουρκικών επιστημονικών σχέσεων», Κωνσταντινούπολη 24.9.1957.

κατεύθυνση της διεύρυνσης του κύκλου των προσώπων, των διατεθειμένων να συμβάλουν στην επανασύνδεση των επιστημονικών τουλάχιστον δεσμών, μεταξύ των δύο χωρών.

Την εξέλιξη της υπόθεσης αυτής, πληροφορούμαστε από επιστολή του Γενικού Προξένου Κωνσταντινουπόλεως κ. Άγη Ι. Καψαμπέλη προς την ελληνική κυβέρνηση, με ημερομηνία 23 Σεπτεμβρίου 1957¹¹. Ο Γενικός Πρόξενος αναφέρει ότι ο ομογενής ιατρός και χειρουργός κ. Νικηφόρος Ψωμόπουλος, επιμελητής της Α΄ Χειρουργικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως, του παρέδωσε συνημμένη επιστολή προς ασφαλή διαβίβαση στον Έλληνα Ιατρό κ. Τ. Πέρρα και τη Χειρουργική Εταιρεία της Αθήνας. Σε συνομιλία τους οι Καψαμπέλης και Ψωμόπουλος, συμφώνησαν στην ανάγκη επαναλήψεως της επιστημονικής συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών. Τέλος, ο Έλληνας διπλωμάτης εισηγείται προς την ελληνική κυβέρνηση, ότι εφ' όσον είναι σύμφωνη με την καταβαλλόμενη προσπάθεια, να προβεί σε συστάσεις προς τους Έλληνες επιστήμονες, ώστε να επανεκκινήσουν στον τομέα τους τη διακοπέισα επιστημονική συνεργασία με το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης. Μέσα από την ως άνω υπόθεση, προσεγγίζουμε τον τρόπο διεκπεραίωσης των μορφωτικών ανταλλαγών από την πλευρά του επίσημου κράτους, το βαθμό της άνωθεν υποκίνησής τους προς εξυπηρέτηση κεντρικών πολιτικών επιλογών αλλά επίσης και τον σημαίνοντα ρόλο που διαδραματίζουν προσωπικότητες από τις δύο πλευρές του Αιγαίου, με την ατομική πρωτοβουλία και την ενεργό συμμετοχή τους, για την υλοποίηση του φιλόδοξου οράματος της εμπέδωσης της ελληνοτουρκικής φιλίας.

Αναφορικά με τις διαλαμβανόμενες διεργασίες μεταξύ των δύο χωρών στο πεδίο των πολιτιστικών σχέσεων, στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1960, μία ενδιαφέρουσα πρωτοβουλία ενδεικτική των καταβαλλόμενων προσπαθειών για τη διεύρυνση των ελληνοτουρκικών πνευματικών ανταλλαγών, έλαβε χώρα το Μάρτιο του 1961. Πρόκειται για μια έκθεση εντοπισμένη στο Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, κατατεθειμένη στις ελληνικές διπλωματικές αρχές από τον κ. Σουκρού Κουργκάν, όπου παρατίθεντο οι σκέψεις του για την περαιτέρω ανάπτυξη, σε ευρεία κλίμακα, πνευματικών σχέσεων μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Η έκθεση αυτή περιλάμβανε γενναίες παρεμβάσεις σε πεδία όπως αυτά της φιλολογίας, της μουσικής, της γλυπτικής και της ζωγραφικής, του κινηματογράφου και της πολιτικής¹².

Στα υψηλά κλιμάκια της διοίκησης, εντοπίζεται την ίδια περίοδο ανάλογη κινητικότητα. Από ένα άλλο σημείωμα, πληροφορούμαστε την πραγματοποίηση εντός του ίδιου έτους σύσκεψης, μετά από αίτημα του Διευθυντή και του Γενικού Γραμματέα των Κρατικών Θεάτρων της Τουρκίας, κ. Γκιокτσέρ και κ. Αϊ, στο γραφείο του Διευθυντή Μορφωτικών Σχέσεων κ. Σπ. Τετενέ¹³. Παρίσταντο επίσης ο Διευθυντής Γραμμάτων και Καλών Τεχνών του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, κ. Γ. Κουρνούτος, και ο συνεργαζόμενος με τη Διεύθυνση Μορφωτικών Σχέσεων, κ. Ναούμ. Βάσει του εγγράφου αυτού, εκδηλώθηκε η έντονη επιθυμία των Τούρκων εκπροσώπων, για διεύρυνση των καλλιτεχνικών και τουριστικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών. Πρότειναν μάλιστα την αποστολή σημαντικών Τούρκων καλλιτεχνών και υψηλόβαθμων τουριστικών παραγόντων στην Αθήνα, για να επωφεληθούν διδασκόμενοι από τις προόδους που σημείωσε η Ελλάδα την εν λόγω περίοδο, στους τομείς αυτούς.

Κατά την ανωτέρω σύσκεψη, εξετάσθηκε η ανταλλαγή σολίστ της Λυρικής Σκηνής Αθηνών και της Όπερας της Άγκυρας. Διερευνήθηκε η δυνατότητα διοργάνωσης μικτών παραστάσεων όπερας. Προτάθηκε ακόμη να περιληφθεί τουρκικό μπαλέτο στο Φεστιβάλ Αθηνών. Επίσης, οι κ. Γκιокτσέρ και Αϊ πρότειναν, η μία από τις τέσσερις υποτροφίες που

¹¹ Α.Υ.Ε. / 12 / 1, Γενικός Πρόξενος Κωνσταντινουπόλεως, Α. Καψαμπέλης, προς την Ελληνική Κυβέρνηση, Κωνσταντινούπολη 23.9.1957.

¹² Α.Υ.Ε. / 69 / 1, Έκθεση του Σουκρού Κουργκάν, για την ανάπτυξη πνευματικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, Αθήνα 5.3.1961.

¹³ Α.Υ.Ε. / 62 / 4, Σημείωμα Διεύθυνσης Μορφωτικών Σχέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών, Αθήνα 22.7.1963.

παρείχε η χώρα μας σε Τούρκους φοιτητές, να διατίθεται αποκλειστικά σε θεατρικές σπουδές. Τέλος, ο κ. Αϊ, με τη δημοσιογραφική του ιδιότητα ως θεατρικός κριτικός των εφημερίδων Τζούμχουριέτ της Κωνσταντινουπόλεως και Ουλούς της Άγκυρας, εξέφρασε την ευχή, τρεις με τέσσερις καταξιωμένοι δημοσιογράφοι από καθεμιά από τις δύο χώρες, να καλούνται κατ' έτος από τη γειτονική χώρα, προς παρακολούθηση των καλλιτεχνικών δρωμένων και των Φεστιβάλ, περιγράφοντας από τις στήλες των εφημερίδων τους τις προόδους που σημειώνονται στις σχέσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας, στα πεδία αυτά. Τέλος, οι δύο Τούρκοι αντιπρόσωποι, δήλωσαν στους Έλληνες συναδέλφους τους, ότι επιστρέφοντας στην Άγκυρα θα κατέθεταν αίτημα στους αρμόδιους της τουρκικής διοίκησης για περαιτέρω διεύρυνση, στο άμεσο μέλλον, των καλλιτεχνικών ανταλλαγών μεταξύ των δύο χωρών.

Αποτελεί γενική διαπίστωση για τους μελετητές, η άποψη ότι, αν και στην ελληνική κοινή γνώμη, το κρίσιμο ορόσημο για τη φυγή του ελληνικού στοιχείου της Πόλης θεωρείται το Πογκρόμ των Σεπτεμβριανών του 1955, ωστόσο είναι οι απελάσεις των αρχών του 1964, που σηματοδοτούν την οριστική παρακμή της σημαντικής αυτής εστίας του ελληνισμού¹⁴. Μέσα από αδημοσίευτο αρχειακό υλικό του Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου, φωτίζονται πτυχές των πολιτιστικών και μορφωτικών ανταλλαγών ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία της περιόδου αυτής, πεδία που όπως προκύπτει από το σχετικό υλικό, δεν διαφεύγουν της συνεχούς υποβάθμισης των διμερών σχέσεων αλλά αντίθετα, επηρεάζονται αποφασιστικά από αυτήν. Έτσι, στις 28 Μαρτίου 1964, ο κ. Σπύρος Τετενές, απευθυνόμενος προς το Προξενείο Κωνσταντινουπόλεως, εισηγείται τη μη συμμετοχή ελληνικού καλλιτεχνικού ομίλου, στο ένατο Διεθνές Φεστιβάλ Κων/πόλεως¹⁵. Η συμμετοχή «Ελληνικού καλλιτεχνικού ομίλου όστις αξιοπρεπώς ν' αντιπροσωπεύση την χώραν μας», καθίστατο σχεδόν αδύνατη, αφενός εξαιτίας του βεβαρυμμένου προγράμματος, καθώς κατά την εποχή εκείνη τα διάφορα καλλιτεχνικά συγκροτήματα ήταν απασχολημένα με άλλες καλλιτεχνικές διοργανώσεις στην Ελλάδα και αφετέρου, λόγω του κλίματος και της επικρατούσας έντασης της περιόδου αυτής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, που καθιστούσαν τέτοιου είδους εκδηλώσεις απαγορευτικές.

Αναφορικά με τις μορφωτικές σχέσεις της περιόδου αμέσως μετά τις απελάσεις του 1964, ενδιαφέρουσα πληροφόρηση μας παρέχει η επίσημη αλληλογραφία του Γενικού Προξένου στην Κωνσταντινούπολη Θ. Α. Χρυσανθόπουλου, με υπηρεσιακούς παράγοντες της ελληνικής κυβέρνησης¹⁶. Ο Πρόξενος, το Σεπτέμβριο του 1964, κάνει λόγο για απροθυμία των Ελλήνων εκπαιδευτικών να αναλάβουν υπηρεσία στα σχολεία της Κωνσταντινούπολης, φαινόμενο ενδεικτικό της ατμόσφαιρας τρόμου και φόβου που κυριαρχεί πλέον εκεί. Ωστόσο, είναι απογοητευτικό που το Ελληνικό Υπουργείο Παιδείας δεν έχει αποστείλει 14 επιπλέον δημοδιδασκάλους, που συμβατικά δικαιούται η ελληνική πλευρά να μετακαλέσει από την Ελλάδα. Η παράβλεψη αυτή δεν επιτρέπει μεταξύ άλλων, σύμφωνα με την ανάλυση του Προξένου, την αποδέσμευση ομογενών εκπαιδευτικών ώστε να φοιτήσουν σε παιδαγωγικές ακαδημίες στην Ελλάδα, για την αναγκαία σταδιακή εξύψωση της ομογενειακής εκπαίδευσης και την επίτευξη της επιδιωκόμενης αυτόρκειας σε εκπαιδευτικό προσωπικό. Η απροθυμία των Ελλήνων εκπαιδευτικών να υπηρετήσουν την ομογενειακή εκπαίδευση στην Τουρκία και η εν γένει επιδειχθείσα αδιαφορία της Ελληνικής Κυβέρνησης, έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνο τη δημιουργία κενών θέσεων στη στοιχειώδη εκπαίδευση των μειονοτικών σχολείων αλλά συμβάλλει και στην αίσθηση απαξίωσης ως προς τις ανάγκες του εκεί ελληνισμού, στις κρίσιμες αυτές συνθήκες.

Επίλογος

¹⁴ Aarbakke 2000, 103.

¹⁵ Α.Υ.Ε. / 71 / 8, Σπ. Τετενές προς Ελληνικό Προξενείο Κωνσταντινουπόλεως, Αθήνα 28.3.1964.

¹⁶ Α.Υ.Ε. / 71 / 8, Γενικός Πρόξενος Κωνσταντινουπόλεως, Θ. Α. Χρυσανθόπουλος, προς την Ελληνική Κυβέρνηση, Κωνσταντινούπολη 28.9.1964.

Η γενική εντύπωση που σχηματίζει κανείς μελετώντας τις σχετικές πηγές της εποχής, είναι ότι οι ελληνοτουρκικές σχέσεις υποβαθμίζονται σε τόσο χαμηλό επίπεδο στο διάστημα 1955-1964, που παρά τις καταβαλλόμενες προσπάθειες, ακόμα και σε πεδία της λεγόμενης «χαμηλής πολιτικής» όπως αυτά της παιδείας και του πολιτισμού, διαπιστώνεται έντονος σκεπτικισμός και κάποτε αμηχανία, ενώ μόνιμα και αναπόδραστα θύματα της κλιμακούμενης διαμάχης είναι πάντα οι εκατέρωθεν μειονότητες και η παρεχόμενη σε αυτές εκπαίδευση. Η νέα κρίση στις σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας εξαιτίας των εξελίξεων στην Κύπρο και οι απελάσεις από την Τουρκία, το 1964, αποτελούν μία καμπή για την ταραγμένη αυτή περίοδο αλλά και για τους ευσεβείς πόθους που με τόσο κόπο καλλιεργήθηκαν, για να καταλήξουν στη δραματική τους διάψευση.

Βιβλιογραφία

- Aarbakke V., *The Muslim Minority of Greek Thrace*, Thesis Submitted for the degree of Doctor Philosophiae at the University of Bergen 2000.
- Alexandris A., *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974*, Center for Asia Minor Studies, Athens 1992.
- Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην Ιστορία του Μεταπολεμικού Κόσμου*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2001.
- Sarioglou I., *Turkish Policy Towards Greek Education in Istanbul 1923-1974*, Hellenic Literary and Historical Archive, Athens 2004.
- Σβολόπουλος Κ., *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*, Δεύτερος Τόμος, Αθήνα 2007.
- Τσιούμης Κ., *Η Μουσουλμανική Μειονότητα της Θράκης (1950-1960). Πολιτικοδιπλωματικές Διεργασίες και Εκπαιδευτική Πολιτική*. Εκδ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2006.